

образу завдяки введенню його в нові контексти породжує нові шевченківські символи.

Література

1. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності: (стилістика та культура мови) / Світлана Яківна Єрмоленко. – Київ: Довіра, 1999. – 431 с.

2. Шевченко Т. Кобзар / Тарас Шевченко. – Київ: Рад. шк., 1986. – 607 с.

Тихоненко О.В., канд. філол. наук, доцент

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

РОЛЬ Т.Г. ШЕВЧЕНКА В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Для історії української літературної мови з'ясування ролі в ній письменників є актуальним. Тож роль Шевченкової мови для розвитку української літературної мови є надзвичайно винятковою.

Пізнати глибини Шевченкової мови прагнуло не одне покоління вчених. Феномен Кобзаря зберігає притягальну силу, виявляючи нові грані смислу в нових умовах життя Шевченкового тексту [2, с.135].

Із появою Т.Г. Шевченка українська мова здобуває значення літературної, всесвітнього визнання й пошани. За ідейно-естетичною суттю поетична його мовотворчість є епохальним явищем в українській культурі і доленосним для сучасної української мови, оскільки сприяла остаточному утвердженню нової літературної мови на народній основі [2, с.14]. Т. Г. Шевченко синтезував усе найкраще з книжних традицій давньої мови, запозичень усної народної творчості й мовлення українців Наддніпрянщини, виробив фонетичні, морфологічні, синтаксичні норми, закріпив їх, вивів українську мову на рівень високорозвинених європейських мов, відкрив перед нею необмежені перспективи подальшого розвитку.

З-поміж прижиттєвих видань Тараса Шевченка особливе місце належить останньому – «Букварь южнорусскій 1861 року». Свого часу цей підручник вивчали С. Чавдаров, Й. Дзендзелівський, В. Яцюк, В. Статєєва, І. Курабцева, В. Яременко та інші. Мову букваря студіюють сучасники [5]. Високо оцінив цю працю Олесь Гончар: «...уважніше пригадайте, діти України, до мудрості Тарасової книги, вчитайтесь у її молитви й думи, а батьки ваші, допомагаючи вам осягти глибини нарешті відкритої для кожного

духовності, ставатимуть і самі мудріші, добріші, дружніші, а наша новітня, воскресаючи до життя, Україна разом порадується за всіх вас – свою красу, свою надію».

Буквар упорядковано для простого народу (учнів недільних шкіл, зрілих віком і досвідом), хоча й надруковано російськими літерами, оскільки такою була вимога часу. Тут розміщено абетку друкованих і рукописних літер, а далі у розділі «Склади» йдуть шість уривків із Шевченківського циклу віршів-переспівів псалмів Давидових, призначених для читання складами й осмислення Євангельської науки. У текстах книжки виразно вирізняється ідея єдності і згоди, важливої й потрібної для українців на їхньому шляху. Розділ «Молитви» висвітлює Христову науку Любові, де можна спостерігати Шевченкового генія щодо власного стилю викладу, не порушуючи у формулюваннях основних православних правд віри (щоденні молитви, зокрема «Отче наш», «Символ віри», молитва Єфрема Сиріна) [7, с.45].

Буквар був новаторським, оскільки значно відрізнявся від інших тогочасних видань саме заохоченням до свідомого читання й усвідомлення прочитаного. Шевченкове кредо стосовно призначення цієї книжки полягало в учінні не лише й не так грамоти, а передусім мудрості й розуму, що вбирає християнські істини й керується ними. За основу морального виховання Шевченко бере християнські цінності, прагнучи, щоб люди стали синами правди, Христовими синами [4, с.8]. Не випадково автор переймався ідеями народної освіти, вважаючи, що саме освіта є найважливішою й нагальною потребою в Україні, уболюючи за те, що на його рідній землі заборонено національну школу й рідну мову зокрема. Тож Шевченко навчав любові до рідної мови і через свій «Кобзар», і «Буквар» [3].

Мова книги українська, лише в деяких текстах церковнослов'янська. Графіку відбито гражданкою, фонетичним правописом, проте збережено деякі старі літери історико-етимологічного правопису через неусталеність українського правопису в часи поета. Помітний зв'язок мови Т. Шевченка зі староукраїнською книжною традицією. Митець приділив значну частину народним творам (думам, прислів'ям та приказкам), прагнучи, щоб українські учні навчалися живої української мови з фольклорних джерел (*Аби були побрязкачі, то будуть і послухачі; Аби мені місяць світив, а зорі я й кулаком дістану; Або ти, тату, йди по дрова, а я буду вдома, або ж я буду вдома, а ти йди по дрова;*

Брехнею увесь світ пройдеши, та назад не вернешся; Гості першого дня – золото, другого – срібло, а третього – мідь, хоч додому їдь; Багато панів, а на греблю й нікому; Застав дурного Богу молитись, то він і лоба поб'є; З брехні не мруть, та віри більш не ймуть; З дужим – не борись, а з багатим – не судись; Кому-кому, а куцому буде; Казав пан: кожух дам – та й слово його тепле; Ледачому животові і пироги валять; Не вір – то звір: хоч не вкусить, то злякає) [6]. Буквар відображає не лише мовлення Т. Шевченка (у «Псалмах», коментарях до молитов), але й фольклорну мову, оскільки значну частину тексту букваря містять народні тексти (думи про Марусю Богуславку, Пирятинського Поповича Олексія, українські прислів'я та приказки). Усе це разом розкриває красу й багатство рідної мови, дає відповідну оцінку соціальним і моральним порокам. Загалом фонетика підручника сприймається як досить близька до сучасних норм української літературної мови.

Буквар Т. Шевченка відіграв важливу роль у кодифікації української акцентуаційної норми, оскільки в ньому відбито наголоси. Більшість акцентуаційних форм Т. Шевченка закріплено як норма в сучасній українській літературній мові. На морфологічному і словотворчому рівнях мова книжки відповідає нормам сучасної української літературної мови, хоча помітне тяжіння до народнорозмовної стихії (*лучче, ясенькій, великій, кара, втеряти* та ін.), а також до книжного, церковнослов'янського джерела (*кровію, сына Божія, поучая, воплощеніе* та ін.). Уживання архаїчних (зокрема церковнослов'янських) мовних одиниць значною мірою зумовлене тематикою художніх поетичних творів (псалмів) і змістом Шевченкових коментарів до молитов [5].

Очевидно, що остання прижиттєва книжка геніального поета, пророка України овіяна щирою турботою й любов'ю до народу, спрямована в майбутнє – духовне пробудження й розвиток українців. Буквар Шевченка є морально-духовним заповітом до своїх земляків і дає багатий матеріал для дослідження й розуміння релігійності поета, його ставлення до самого християнства. А мова його переконливо доводить, що Шевченкові форми стали нормою сучасної української літературної мови. Отже, роль Т. Г. Шевченка для розвитку української літературної мови є безсумнівно вагомою.

Література

1. Кравець Л. В. «Ну що б здавалося, слова...» / Л. В. Кравець // Українська мова. — 2017. — №1. — С. 135-140.

2. Мацько Л.І. Мовна особистість Тараса Шевченка як чинник формування національної ідентичності / Л.І.Мацько // Наук. записки Національного університету «Острозька академія». Сер. «Філологічна». — 2014. — Вип.50. — С.8-15.
3. Сердунич Л. Тарас Шевченко – автор підручника [Електронний ресурс] / Л.Сердунич. — Режим доступу: <http://ukrainka.org.ua/node/2138>.
4. Чернова Н. Остання прижиттєва книжка Тараса / Н.Чернова // Слобідський край. — 2007. — 8 берез. — С.8.
5. Шаркань В. Мова і правопис Букваря Тараса Шевченка (1861) / http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?
6. Шевченко Тарас. Букварь южнорусский [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.t-shevchenko.name/uk/MiscWorks/Bukvar.html>.
7. Яременко В. «Добрі жнива колись-то будуть...» (Християнська наповненість Шевченкового «Букваря» / В.Яременко // Слово і час. — 2004. — №4. — С.42-49.

Федорова О.В., канд. філол. наук, доцент

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

МОВА-НАЦІЯ-ЛЮДИНА У ТВОРЧОСТІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА, ЛЕСІ УКРАЇНКИ ТА ІНШИХ АВТОРІВ

Про значення мови для людини і народу написано сотні тисяч есе, віршів, трактатів, статей. У кожній країні десятки авторів присвятили своїм мовам похвальні оди та ніжну лірику. У кожному такому творі – дійсно щира любов, ніжність та повага до мови свого народу, мови своїх батьків, мови свого серця.

Особливо багато творів про красу та цінність рідної мови в спадщині країн, які пережили часи гонінь своєї культури та мови, втрачали незалежність, перебували під іноземним гнітом. Такі народи особливо гостро відчують потребу говорити рідною мовою, усвідомлюють її місце у своєму минулому та майбутньому, цінують її красу.

Та все ж серед тисяч авторів, що торкались теми значення мови для життя народу, можна виокремити таких, які особливо гостро усвідомили та змогли надзвичайно яскраво та влучно донести до читача думку про те, що без мови не лише зникає унікальність та неповторність народу – зникає сама людина як вид.